

Іванов В. В. здобувач PhD, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
<https://orcid.org/0000-0002-8200-5045>

ЗМІСТ, ФОРМИ, МЕТОДИ І ЗАХОДИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ З ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ПЛАНІВ У СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНОГО КОЛЕДЖУ

Формування професійних планів розглядається як цілісний та багатоаспектний процес у межах професійного самовизначення, психологічний супровід якого здійснюється в умовах професійної освіти, який спрямовано на проектування етапів, кроків для самореалізації у соціальній та обраній професійній діяльності відповідно до інтересів, схильностей особистості, вимог суспільства та ринку праці до сучасного професіонала.

Ключові слова: професійні плани; студенти; професійне самовизначення; психологічний супровід; самореалізація; професійна діяльність.

Вступ. Необхідність вивчення механізму формування індивідуальних професійних планів суб'єктів професійного самовизначення пояснюється декількома чинниками. По-перше, прагматичною орієнтацією нового покоління молоді, які вважають за краще поєднувати навчальну діяльність та дозвілля з освоєнням престижних у молодіжному середовищі знань та вмінь. По-друге, орієнтацією суспільства на ранню професіоналізацію (спеціалізовані, профільні класи, диференційна та різнорівнева підготовка тощо). По-третє, динамічний ритм сучасного життя висуває іноді завищені вимоги до молоді людини як суб'єкта соціалізації.

Мета дослідження - розкриття змісту психологічного супроводу процесу формування професійних планів здобувачів середньої спеціальної освіти.

Теоретичне підґрунтя. Проблема формування професійних планів особистості розглядається у контексті професійного самовизначення (О.В. Бабелюк, О.В. Данько, Д.О. Закатнов, К.О. Міхно, Л.В. Помиткіна, Л.П. Федоренко та ін.), готовності до здійснення професійної кар'єри (А.В. Журавель, Т.М. Канівець, В.Т. Лозовецька, Н.Л. Шеленкова та ін.) і безпосередньо (І.О. Левицька, С.М. Махновець, В.Я. Михайленко, С.В. Паніна, М.С. Пряжников та ін.).

Методи дослідження. Теоретичний аналіз, синтез, узагальнення.

Результати і обговорення. Аналіз досліджень з проблеми професійного самовизначення дозволив виокремити його

структурі мотиваційний, когнітивний та практичний компоненти. Саме практичний компонент передбачає наявність у того, хто навчається, вмінь розробляти особистий професійний план та здійснювати заходи щодо його реалізації. Таким чином, професійний план є структурним компонентом професійного самовизначення – це обґрунтоване уявлення про обраний сегмент трудової діяльності, про шляхи опанування майбутньою професією та перспективи професійного зростання. Професійний план є складовою життєвого плану – уявлень про бажаний спосіб життя і шляхи та способи його досягнення (мова йде про соціальний статус, професійний статус, сімейний стан тощо).

Професійний план є не лише найважливішою структурною організацією особистості, властивою їй на етапі її самовизначення, а й одночасно і складним багатозначним явищем педагогічної дійсності, стратегічною метою освітньої діяльності, показником соціальної зрілості суб'єктів, їхнього активного ставлення до життєвого та професійного шляху [2; 4; 6; 7 та ін.]. Узагальнено він є схемою свідомої регуляції особистістю власної життєвої та професійної біографії [3; 5 та ін.].

Основні елементи професійного плану: загальні уявлення про місце праці у житті (ціннісно-мотиваційний аспект); знання змісту професій та відповідних закладів освіти, де їх можна отримати; перспективна мета щодо реалізації в обраній професії, яка кореспондується з іншими життєвими планами (сім'я, матеріальний добробут,

престижність, статусність та ін); найближчі професійні цілі; запасні варіанти та їхнє рейтингування; рефлексія власних можливостей щодо досягнення поставленої мети через самооцінку суб'єктивних та об'єктивних чинників вибору професії); усвідомлення напрямків підготовки щодо досягнення поставлених цілей та роботи над собою; реалізація цих напрямків та деяких компонентів професійного плану в процесі перших пошукових дій; у разі невідповідності можливостей та обраних перспектив – розробка іншого професійного плану.

Складання професійного плану передбачає: визначення, який вид діяльності для конкретного студента є цікавим; аналіз того, якою мірою у нього виражені схильності до роботи у сферах «людина - природа», «людина - техніка», «людина - людина», «людина - знакова система», «людина - художній образ»; створити формулу такої професії; визначення, фахівці яких професій користуються на ринку праці високим попитом, у конкретному регіоні; зіставлення отриманих даних і формулювання висновку, в якій галузі професійної діяльності людина могла б працювати; ознайомлення з професіями, що становлять інтерес, у процесі розмов з їхніми представниками, використання професіограм, спеціальної літератури; поради з батьками; консультації із лікарем; співвіднесення власних індивідуально-психологічних особливостей із вимогами обраної професії; з'ясування змісту цікавої професії, умов роботи, перспектив професійного зростання; ознайомлення із можливими шляхами освоєння професії; відвідування у закладах освіти «Дней відкритих дверей»; аналіз переваг та недоліків різних шляхів здобуття професійної підготовки.

З метою формування професійних планів суб'єктів реалізуються такі основні напрями: вивчення ціннісних орієнтацій, професійної спрямованості, індивідуально-психологічних особливостей особистості студентів; консультаційна робота; розробка та вдосконалення змісту профорієнтованих програм та їхня реалізація; складання та ведення

профільних курсів; вдосконалення індивідуальної та диференційованої роботи зі студентами з урахуванням рівня сформованості їхніх професійних планів; проведення майстер-класів, тренінгів, семінарів; профорієнтаційні рольові та імітаційні ігри; професійні проби, активізація позиції студентів із професійного самовизначення в освітній та соціально-значущій діяльності.

Передумовами, чинниками та умовами, що сприяють формуванню професійних планів студентів, що розкривають особливості їхнього професійного самовизначення, є:

формування механізмів психічного регулювання навчальної діяльності та формування професійних планів;

здібності до регулювання навчальної діяльності та формування професійних планів;

структура та зміст функціонування механізмів формування професійних планів та психічного регулювання навчальної діяльності студентів;

залежність ефективності впливу механізмів формування професійних планів та регуляції на успішність навчальної діяльності від здібностей суб'єкта оцінювати себе у сьогоденні та на перспективу;

психолого-педагогічний супровід процесу професійного самовизначення;

врахування в освітньому процесі особистісних, когнітивних, мотиваційних, емоційно-вольових особливостей суб'єкта.

Ядро структури механізмів формування професійних планів та психічного регулювання навчальної діяльності становлять мотиваційна сфера та сфера здібностей, саме вони та специфіка їхніх взаємовідносин є найважливішими складовими механізмів формування професійних планів та психічного регулювання навчальної діяльності суб'єктів. Ці психічні утворення мають складну багатоконпонентну структуру. У сфері мотивації - це загальна особиста спрямованість, професійна спрямованість, ділова спрямованість, спрямованість на взаємодію, спрямованість на досягнення. У сфері можливостей - це інтелектуальні можливості, можливості оцінки себе зараз,

оцінка власної перспективи, регулятивні можливості. При цьому структура взаємозв'язку мотивації та здібностей має різну виразність у студентів, її основу становить профіль, що характеризує різні сторони суб'єктивного життя студента, зокрема, його уявлення про власну професійну кар'єру.

Формування змісту, методів і форм підготовки студентів педагогічного коледжу до формування ними власних професійних планів повинно враховувати специфіку їхнього професійного розвитку з т. з. притаманних їм вікових особливостей. Навчання у педагогічному коледжі відповідає стадії професійної підготовки, для якої притаманним є цілеспрямоване засвоєння системи знань, практичних навичок та вмінь в обраній сфері професійної діяльності, формування аксіологічних уявлень про конкретну професійну спільноту, розвиток і наповнення предметним змістом майбутньої професійної активності, формування професійної придатності до навчання та праці, розвиток професійно важливих якостей особистості, а також професійно орієнтованих особистісних структур. У зв'язку з цим навчально-виховна робота у педагогічному коледжі має бути спрямована на підготовку студентів до формування професійних планів і базуватись на особистісно орієнтованій парадигмі освіти, ключовими елементами якої є перманентний розвиток особистості студента, його самоосвіта, саморозвиток, самовиховання й самоактуалізація. Орієнтована на індивідуально-психологічні особливості особистості студента, вона має бути варіативною і тому надавати йому можливість вільного вибору подальшої освітньої і професійної траєкторії розвитку.

Як зазначає Д.О. Закатнов, однією з умов реалізації особистісно орієнтованої парадигми в процесі підготовки студентів до формування професійних планів є реалізація його на принципах практико-орієнтованої освіти, в основу якої покладено оптимальний баланс фундаментальної освіти й професійно-прикладної підготовки особистості [1]. Остання пов'язується із організацією

навчальної й виробничої діяльності студентів, які спрямовані на їхнє входження до професійного середовища, створення належних умов для порівняння уявлень про обрану професію із вимогами до неї з боку реального виробничого процесу. Реалізація цього виду підготовки є неможливою без певних коригувань у навчально-виховному процесі. Для цього при педколеджі можуть створюватися структурні підрозділи, які організують залучення студентів на факультативних засадах до виконання різних видів робіт у межах обраної студентами спеціальності.

Одним із провідних завдань під час підготовки студентів педколеджу до формування ними своїх професійних планів є формування у кожного з них власного образу «Я», що передбачає не лише акумулювання у них певної системи психологічних знань, але й створення необхідних умов для професійної рефлексії. У зв'язку з цим доцільним можна вважати включення до навчальних планів педколеджу інтегрованих курсів, за результатами засвоєння яких студенти формують впорядковані психологічні знання (професіографічні і пропедевтичні) і вміння (пов'язані із самоаналізом та аналізом професій), які допоможуть їм у побудові перспективної професійної траєкторії, а також вирішенні проблем, пов'язаних із пошуком роботи й працевлаштуванням. При цьому важливим є сформувані у студента не лише адекватні уявлення про обрану професійну діяльність і відповідну готовність до неї, а й розвинути потребу та вміння інтегрувати свою працю у власний аксіологічний контекст, що детермінує особливості його інтеграції як особистості у систему міжособистісних стосунків як у виробничій сфері, так і соціальній.

Формування студентами професійних планів передбачає організацію психолого-педагогічного супроводу цього процесу. Однією з можливих форм навчально-виховної діяльності за цим напрямом є здійснення консультування, яке має на меті формування у студентів адаптаційних здібностей і навичок, які дозволяють їм ефективно, з урахуванням конкуренції на ринку праці використовувати власний

професійний потенціал. Метою консультування є підготовка студентів до формування професійних планів, яке можна визначити як процес створення уявного проекту професійного майбутнього, що передбачає оцінку вихідної ситуації (внутрішніх можливостей і потреб, зовнішніх пропозицій і вимог ринку праці); визначення образу бажаного професійного майбутнього (професійних цілей) на основі зіставлення внутрішніх можливостей і потреб людини із зовнішніми пропозиціями й вимогами; конструювання реалістичної професійної траєкторії з елементів попиту та пропозиції; аналіз ресурсів та обмежень у досягненні бажаного професійного майбутнього; побудову конкретних кроків для досягнення наміченої мети з урахуванням виявлених ресурсів та обмежень.

Формування професійних планів студента - це процес розвитку його професійної самоконцепції й самовизначення у континуумі власних здібностей, талантів, мотивів, потреб, відносин, цінностей тощо. Як системоутворюючий елемент організаційно-педагогічного середовища, спрямованого на реалізацію цього процесу, можна розглядати курс «Планування професійних планів», який доцільно включити до варіативної складової навчальних планів педколеджу. Зазначений курс може бути реалізовано факультативно психологом закладу освіти. Його впровадження сприятиме активізації процесу визначення студентом власної особистої й професійної стратегій, зокрема одержання й розширення об'єктивної інформації про себе, світ праці, кар'єрні стратегії; створенню умов для їхнього співставлення в процесі дослідницької, проектної й навчально-виробничої видів діяльності; умов для розвитку у студентів соціальної адаптованості до ринку праці, освітніх послуг; активізації розвитку вмінь проектно-дослідницької діяльності при розробці й реалізації його власного професійного плану.

Д.О. Закатнов виокремлює такі групи специфічних методів роботи із зазначеної проблеми: інформаційно-довідкові

(просвітницькі), професійної психодіагностики, морально-емоційної підтримки студентів, надання допомоги у конкретному виборі й ухваленні рішення. У свою чергу кожна з таких груп методів містить такі:

інформаційно-довідкові (просвітницькі): професіографічні; інформаційно-пошукові (у т. ч. комп'ютеризовані); професійна агітація (реклама); профорієнтаційні екскурсії у навчальні заклади; зустрічі із представниками різних професій; профорієнтаційні лекції; профорієнтаційні заняття (позанавчальні заходи); використання ЗМІ, навчальних фільмів, спеціалізованих профорієнтаційних сайтів; «ярмарки професій» тощо;

методи професійної психодіагностики: бесіди-інтерв'ю; опитувальники професійної мотивації; опитувальники професійних здібностей; особистісні опитувальники; проективні особистісні тести; методи спостереження; збір непрямої інформації про студента; психофізіологічні; професійні проби у спеціально організованому навчальному процесі; використання різних ігрових і тренінгових ситуацій, що моделюють різні аспекти професійної діяльності та ситуацій вибору професії; дослідження й спостереження за студентом безпосередньо у трудовій діяльності;

методи морально-емоційної підтримки студентів: тренінги спілкування (дозволяють освоїти певні комунікативні навички поведінки при прийомі на роботу, на іспитах і при різних ділових контактах); методи індивідуальної й групової психотерапії; активізуючі профорієнтаційні й профконсультаційні методи; методи, спрямовані на підвищення престижу педагогічної професії;

методи надання допомоги у конкретному виборі й ухваленні рішення: побудова «ланцюжка» послідовних дій, що забезпечують реалізацію намічених професійних цілей і перспектив; побудова системи різних варіантів дій студента, спрямованих на реалізацію певної мети професійного самовизначення, які дозволяють виокремити оптимальні варіанти професійних перспектив;

використання схем альтернативного вибору з наявних варіантів вибору професії, навчального закладу або спеціальності у закладі освіти [1].

Теорія і практика формування професійних планів свідчить про певний позитивний досвід у сфері розробки та застосування активізуючих методів профорієнтації і створення та використання профорієнтаційних програм з елементами активізації студентів. Найбільша кількість праць за цією проблематикою належить М.Пряжникову [8]. Зміст, форми та методи факультативних профорієнтаційних заходів мають надавати студенту систематизовану об'єктивну інформацію про індивідуально-психологічні особливості його особистості, світ сучасних професій і вимоги, які вони висувають до його нього, спонукати студента до самостійного отримання такої інформації. Формування професійних планів має базуватись на такій організації навчально-пізнавальної діяльності студента, яка б актуалізувала поглиблення суперечності між вимогами діяльності та особистісною значущістю цієї діяльності для цього студента. У межах психолого-педагогічного супроводу цього процесу особливу увагу необхідно приділяти організації самостійної пізнавальної діяльності студентів, яка забезпечуватиме отримання ними систематизованої інформації про обрану професію і вимоги, які вона висуває до нього як особистості.

Як результат, отримана студентом професіографічна інформація стимулює його аксіологічно-орієнтаційну діяльність, збагачує систему його оцінок й уявлень про конкретний вид професійної діяльності.

Висновки. Таким чином, формування професійних планів розглядається як цілісний та багатоаспектний процес у межах професійного самовизначення, що здійснюється в умовах професійної освіти, спрямований на проектування етапів, кроків для самореалізації у соціальній та обраній професійній діяльності відповідно до інтересів, схильностей особистості, вимог суспільства та ринку праці до сучасного професіонала.

Формування професійних планів передбачає забезпечення безперервності, наступності та поетапності в освітньому середовищі закладу освіти. Включення студентів до науково-дослідної, соціально значущої діяльності сприяє реалізації їхніх особистісних та соціально значущих потреб, що забезпечує наступність набуття соціокультурного та професійного досвіду і передбачає створення відповідних психолого-педагогічних умов цілеспрямованого формування їхньої готовності самостійно і усвідомлено планувати, коригувати і реалізовувати власні професійні наміри, що передбачає організацію відповідного психолого-педагогічного супроводу цього процесу.

Список використаних джерел

1. Закатнов Д.О. Технології підготовки учнівської молоді до професійного самовизначення: монографія / Д.О. Закатнов. – К.: Педагогічна думка, 2012. – 160 с.
2. Левицкая И.А. Профессиональный план как структурный компонент самоопределения личности / И.А. Левицкая // *Концепт*. – 2013. – № 01 (январь). URL: <http://e-koncept.ru/2013/13019.htm>
3. Лозовецька В.Т. Професійна кар'єра особистості в сучасних умовах: монографія / В.Т. Лозовецька. – К.: Інститут професійно-технічної освіти НАПН України, 2015. – 279 с.
4. Махновец С.Н. Системные факторы формирования жизненных, профессиональных планов и психической регуляции учебной деятельности подростка: дис. ... д-ра психол. наук / С.Н. Махновец. – Тверь, 2002. – 298 с.
5. Михайленко В.Я. Формирование жизненных и профессиональных планов школьников в условиях экологического образования: на примере образовательного центра «Гармония: личность и природа»: дисс. ... канд. пед. наук / В.Я. Михайленко. 13.00.01. - Новокузнецк, 1998. – 217 с.
6. Панина С.В. Формирование профессиональных планов старшеклассников в процессе социально-досуговой деятельности: на примере городского социума: автореф. ... дисс. канд. пед. наук / С.В. Панина. – Якутск, 1999. – 22 с.
7. Помиткіна Л.В. Психологія прийняття особистістю стратегічних життєвих рішень: монографія / Л.В. Помиткіна. – К.: Кафедра, 2013. – 381 с.
8. Пряжников Н.С. Имитационная игра как средство формирования у оптантов умения строить личные профессиональные планы (ЛПП): автореф. ... дисс. канд. психол. наук / Н.С. Пряжников. – М., 1989. – 21 с.

References

1. Zakatnov D.O. (2012) Tehnologii' pidgotovky uchniv's'koj' molodi do profesijnogo samovyznachennja [Technologies of preparation of student's youth for professional self-determination]: monografija / D.O. Zakatnov. – K.: Pedagogichna dumka. – 160 s. (in Ukrainian)
2. Levickaja I.A. (2013) Professional'nyj plan kak strukturnyj komponent samoopredelenija lichnosti [Professional plan as a structural component of personality self-determination] / I.A. Levickaja // *Koncept*. – №01 (janvar'). URL: <http://e-koncept.ru/2013/13019.htm> (in Russian)
3. Lozovec'ka V.T. (2015) Profesijna kar'jera osobystosti v suchasnyh umovah [Professional career of the person in modern conditions]: monografija / V.T. Lozovec'ka. – K.: Instytut profesijno-tehnicnoi' osvity NAPN Ukrai'ny. – 279 s. (in Ukrainian) (in Ukrainian)
4. Mahnovec S.N. (2002) Sistemnye faktory formirovanija zhiznennyh, professional'nyh planov i psihicheskoj reguljaciji uchebnoj dejatel'nosti podrostka [Systemic factors in the formation of life, professional plans and mental regulation of educational activity of a teenager]: dis. ... d-ra psihol. nauk / S.N. Mahnovec. – Tver'. – 298 s. (in Russian)
5. Mihajlenko V.Ja. (1998) Formirovanie zhiznennyh i professional'nyh planov shkol'nikov v uslovijah jekologicheskogo obrazovanija: na primere obrazovatel'nogo centra "Garmonija: lichnost' i priroda" [Formation of life and professional plans of schoolchildren in the conditions of environmental education: on the example of the educational center "Harmony: Personality and Nature"]: diss. ... kand. ped. nauk / V.Ja. Mihajlenko. 13.00.01. - Novokuzneck. – 217 s. (in Russian)
6. Panina S.V. (1999) Formirovanie professional'nyh planov starsheklassnikov v processe social'no-dosugovoj dejatel'nosti: na primere gorod'skogo sociuma [Formation of professional plans of high school students in the process of social and leisure activities: on the example of urban society]: avtoref. ... diss. kand. ped. nauk / S.V. Panina. – Jakutsk. – 22 s. (in Russian)
7. Pomytkina L.V. (2013) Psihologija pryjnattja osobystistju strategichnyh zhyttjevyh rishen' [Psychology of personal strategic life decisions]: monografija / L.V. Pomytkina. – K.: Kafedra. – 381 s. (in Ukrainian)
8. Prjazhnikov N.S. (1989) Imitacionnaja igra kak sredstvo formirovanija u optantov umenija stroit' lichnye professional'nye plany (LPP) [Imitation game as a means of developing the ability of optants to build personal professional plans (PPP)]: avtoref. ... diss. kand. psihol. nauk / N.S. Prjazhnikov. – M.. – 21 s. (in Russian)

Summary

*Ivanov V. Postgraduate Student, Pavlo Tychyna
Uman State Pedagogical University*

CONTENT, FORMS, METHODS AND MEASURES OF PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT FOR THE FORMATION OF PROFESSIONAL PLANS STUDENTS OF THE PEDAGOGICAL COLLEGE

Introduction. *The formation of professional plans is considered as a holistic and multifaceted process within professional self-determination, carried out in vocational education, aimed at designing stages, steps for self-realization in social and selected professional activities in accordance with interests, personal preferences, society and labor market requirements for modern professionals.*

Purpose - *disclosure of the content of psychological support of the process of formation of professional plans of applicants for secondary special education.*

Methods. *Theoretical analysis, synthesis, comparison.*

Originality. *The formation of professional plans is seen as a process of slow development of professional self-concept and self-determination of the student in terms of his own abilities, talents, motives, needs, attitudes, values. The formation of professional self-concept of students should be organized as a process of their consistent inclusion in cognitive, research and project-practical activities to build a personal career plan. Determining the content, forms and methods of preparing students for the formation of professional plans is based on determining the characteristics of professional development of the individual in accordance with their age. The following groups of specific methods of work can be distinguished from this problem: information and reference (educational), professional psychodiagnostics, moral and emotional support of students, assistance in specific choices and decisions.*

Conclusion. *The formation of professional plans is seen as a holistic and multifaceted process within professional self-determination, carried out in vocational education, aimed at designing stages, steps for self-realization in social and selected professional activities in accordance with interests, personal preferences, society and labor market to modern professionals. . This involves the creation of appropriate psychological and pedagogical conditions for the purposeful formation of students' readiness to independently and consciously plan, adjust and implement their own professional intentions, which involves the organization of appropriate psychological and pedagogical support of this process.*

Keywords: *professional plans; students; professional self-determination; psychological support; self-realization; professional activity.*

Received/Поступила: 12.06.22.